

М. І. Пірен, Н. М. Фещенко, М. О. Шульга, А. М. Гірник, Ю. І. Ковалів

Конфлікт

КОНФЛІКТ (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення протилежних інтересів, поглядів, оцінок, цінностей. Це протиріччя, що виникає між людьми чи колективами у процесі спілкування, їхньої спіл. діяльності через непорозуміння або протилежність інтересів, відсутність згоди між двома та більше сторонами. Спроби дослідження К. сягають глибокої давнини. На думку стародавніх китай. філософів, К. – джерело розвитку природи та суспільства. Мислителі античності вивчали природу протилежностей і суперечностей, А. Сміт розглядав К. як рушійну силу розвитку суспільства, [М. Вебер](#), Л. Гумплович, Г. Зіммель – як соціальну реальність. К. Маркс вважав джерелом К. соціальну нерівність, а тому вбачав у ньому підґрунтя теорії класової боротьби. Від серед. 20 ст. сформувався новий науковий напрям, представники якого всебічно і глибоко досліджують проблеми К. (Р. Даренфорд, Л. Козер, К. Боулдінг), наприкінці 20 ст. постала [конфліктологія](#). Біологічні тенденції К. подано в працях О. Канта, Г. Спенсера, В. Беджґота та ін., психологічні теорії К. (переважно різноманітні інтерпретації інстинкту агресивності) обґрунтовані Г. Лебоном і З. Фройдом.

Від 1990-х рр. К. вивчають і в Україні. Серед перших дослідників – [А. Ішмуратов](#), *Н. Пов'якель*, [Г. Ложкін](#), А. Гірник, [Є. Головаха](#), І. Бекешкіна, І. Ващенко. Людство сприймає історію як безконечну низку К., оскільки це є основою динамічних суспільних змін. Елементи К.: конфліктна ситуація – період прихованої взаємодії або односторонньої незадоволеності, яка ґрунтується на індивідуальній чи груповій оцінці ситуації, що склалася; учасники – окремі особистості або групи, які по-різному оцінюють сутність і походження одних й тих самих подій, пов'язаних з діяльністю протилежної сторони; об'єкт – предмет, подія, дія, що зумовлюють конфліктну ситуацію; інцидент – дії сторін, які характеризуються безкомпромісністю суджень і вчинків та спрямовані на обов'язкове заволодіння об'єктом загостреного зустріч. інтересу; конфліктна поведінка – намагання прямо або побічно блокувати досягнення конфліктуючою стороною її цілей.

Виходячи з функціональної ролі, К. поділяють на конструктивні та деструктивні. Основними психологічними причинами деструктивних К. в організаціях можуть бути заздрість, дратівливість, зарозумілість, демонстративність, замкненість, істеричність, нестриманість тощо. Однак К. не варто сприймати тільки з негативних позицій, асоціюючи його з

ворожнечею, оскільки часто він допомагає учасникам зіткнення краще усвідомити свою мету, звернутися до невикористаних резервів. Зазвичай К. асоціюють із [агресією](#), погрозами, ворожістю, [війною](#) тощо. Таке ставлення чітко простежено у працях авторів, які належать до школи державного управління й адмін. школи та поділяють концепцію бюрократії за М. Вебером. Прихильники школи людських відносин вважають, що К. можна й необхідно уникати. Вони визнають можливість виникнення протиріч між цілями окремої людини й організації загалом, лінійним і штабним персоналом, повноваженнями й можливостями однієї особи та між різними групами кер., і розглядають К. як ознаку неефективної діяльності організації та поганого управління. На думку переважної більшості науковців і частини менеджерів, навіть в організаціях з ефективним управлінням окремі К. не тільки можливі, а й бажані, оскільки допомагають виявити різноманітність поглядів, більшу кількість альтернатив чи проблем.

Позитивні наслідки К. в організаціях: сприяння утворенню соціальних груп; виникнення засобів регулювання конфліктних стосунків; привнесення у суспільство духу суперництва, конкуренції, консенсусу, компромісу; створення умов для появи протилежних поглядів і підходів до організації праці; зняття напруги між сторонами, що конфліктують; діагностика можливостей опонентів; негативні: незадоволеність організацією праці, поганий настрій, зростання плинності кадрів, зниження продуктивності праці; менший ступінь співробітництва у майбутньому; відданість своїй групі та непродуктивна конкуренція з ін. групами організації; уявлення про іншу сторону К. як про «ворога»; скорочення взаємодії та спілкування між групами, що конфліктують тощо.

Існують різні підходи до класифікації К., зокрема у науковій літературі виокремлюють внутрішньоособистісні, міжособистісні, міжгрупові К. і К. між особистістю та групою; за масштабом – глобальні і парціальні К. (протиборство окремих працівників з керівником або працівників між собою); за ставленням людини до К. – небажані (проявляється захисна позиція особистості) та необхідні (людина поводиться природніше, адекватно). Л. Єршов класифікував К. за джерелом (К., що виникають внаслідок дій об'єктив. факторів соціальної ситуації та внаслідок зіткнення потреб, мотивів, поглядів, поведінки), змістом (ділові справи та особисті інтереси), значущістю (важливі лише для окремих працівників і важливі для окремих індивідів, груп, прошарків насел.), а також за типом розв'язання та за формою прояву. Традиц. виокремлення типів К. ґрунтується на суперечності сторін, що конфліктують. С. Чейз запропонував 18-рівневу структурну класифікацію, що охоплює явища від внутрішньоособистісних і міжособистісних рівнів до К. між державами, націями; А. Здравомислов, базуючись на працях Н. Смелзера, поділяв К. за сторонами, що в них беруть участь, на міжіндивідуальні й міжгрупові.

Конфлікт внутрішньо-особистісний

Конфлікт внутрішньо-особистісний (К. в.) – суперечності підструктур внутрішнього світу особистості, боротьба мотивів, що зумовлюють негативні переживання й ускладнюють прийняття рішень. Вивчення К. в. започатковане наприкінці 19 ст. і пов'яз. насамперед з ім'ям З. Фрейда, який довів, що людське існування супроводжується долаттям суперечностей між біол. потягами і бажаннями та соц.-культур. нормами, між несвідомим і свідомістю. У цьому постій. протиборстві, на думку вченого, полягає сутність К. в. Інакше цю проблему трактували представники гуманістич. школи. Так, амер. психолог К. Роджерс фундам. компонентом структури особистості вважав «Я-концепцію» (уявлення про себе), яка часто відрізняється від ідеального «Я». Дисонанс між ними він трактував як К. в., який може зумовити тяжкі псих. захворювання. Знач. поширення набула концепція К. в. амер. психолога А. Маслоу. Він виокремив низку ієрархічно організов. потреб, що мотивують структуру особистості, – фізіол. потреби, потреби в безпеці, любові, повазі, самоактуалізації. Остання, на його думку, є найвищою, а невідповідність між прагненням до самоактуалізації і реал. результатом лежить в основі К. в. Нім.-амер. психолог К. Левін виділив 3 типи ситуацій, у яких виникають К. в.: вибір між привабливими, але взаємовиключ. варіантами; вибір між двома непривабливими альтернативами; вибір цілі, досягнення якої матиме як бажані, так і небажані наслідки. За *О. Леонтьєвим*, К. в. – обов'язкова складова структури особистості.

Серед особливостей К. в. – невідповідність структурі К. (відсутні суб'єкти), специфічність форм виявлення і протікання (у формі тяжких переживань, супроводжується страхом, депресією, стресом, спричиняє неврози), латентність. Виділяють декілька форм виявлення таких К. – неврастенія (пригнічений настрій, зниження працездатності, погіршення сну, головний біль), ейфорія (показна радість, що не відповідає ситуації), регресія (звернення до примітив. форм поведінки, уникнення відповідальності), проєкція (приписування негатив. якостей іншому, необґрунтована критика інших), номадизм (неоднораз. зміна місця проживання, роботи, звичок, захоплень тощо), раціоналізм (виправдання своїх вчинків, навіть соціально не схвалюваних). К. в. є складним для вивчення, оскільки пов'яз. з індивідуальністю, це зумовлює наявність знач. кількості класифікацій. Найчастіше виділяють такі види: мотивац. (зіткнення мотивів), К. нереаліз. бажання (зіткнення бажання з дійсністю, яка не дає змоги його реалізувати), адаптац. (виникає через порушення рівноваги між особистістю та її оточенням), рольовий (неможливість реалізації одночасно кількох різних ролей – міжрольовий К.; різне розуміння вимог, які висуваються до однієї й тієї ж ролі, самою особистістю і її оточенням – внутр.-рольовий К.), К. неадекват. самооцінки (між завищеним рівнем домагань і реал. можливостями особистості, між заниженим рівнем домагань і об'єктив. усвідомленням здібностей людини, між прагненнями підвищити домагання, щоб досягти успіху, та знизити їх, щоб уникнути невдачі), моральніс. (зіткнення бажань та морал. норм, почуття любові

та обов'язку, різних морал. цінностей), невротич. (психоген. розлад, в основі якого – непродуктивна та нерац. суперечність між особистістю та значущими для неї сторонами дійсності, яка супроводжується виникненням хворобливих переживань невдач, незадоволених потреб; виявляється у різних фобіях, страхах, підвищеній тривожності, почутті неповноцінності). Як ін. К., К. в. бувають конструктив. і деструктивними. Конструктив. є К., для яких характерні макс. розвиток конфлікт. структур і мін. витрати на його вирішення. Вони не мають знач. негатив. наслідків, а заг. результатом їхнього вирішення стає розвиток особистості. Вибираючи між належним і бажаним, людина формує вольові якості. Конструктивні К. сприяють мобілізації ресурсів особистості для подолання перешкод, самопізнанню і виробленню адекват. самооцінки, зміцнюють психіку, надають людині відчуття повноти життя. Деструктив. К. має переважно негативні наслідки. Він виникає тоді, коли особа не може знайти вихід із конфлікт. ситуації і вчасно вирішити внутр. протиріччя. Серед наслідків такого К. – припинення розвитку особистості, початок деградації, псих. і фізіол. дезорганізація, зниження активності й ефективності діяльності, стан псих. пригніченості, тривожності, залежності від ін. людей і обставин, депресія, агресія або покірність у поведінці як захисні реакції, невпевненість у своїх силах, почуття неповноцінності, руйнування життєвих цінностей. Якщо конфлікт вчасно не вдається вирішити, він може призвести до тяжких наслідків – стресу й неврозу. К. в., результатом якого стало формування агресії, має негативні наслідки для взаємодії особистості з ін. людьми (руйнування міжособистіс. стосунків, відокремлення в групі, підвищена чутливість до критики, девіантна поведінка, неадекватна реакція на поведінку інших, пошук винних або самозвинувачення).

Н. М. Фещенко

Конфлікт етнічний

Конфлікт етнічний (К. е.) – найвищий ступінь загострення протиріч, найгостріший спосіб їхнього вирішення у сфері етнічних відносин, що проявляється у вигляді протистояння або протиборства двох і більше етнічних груп. Як різновид соц. К. у більшості випадків має змішаний характер, оскільки окрім етніч., у ньому присутні й ін. види протиріч: політ., екон., соц., реліг. тощо. Крайніми полюсами життєпрояву етносів є стани етніч. співробітництва та К. е. Етноси зазвичай перебувають у стані позитив. взаємодії, але при цьому в етніч. свідомості імпліцитно присутні різні негат. стереотипи стосовно ін. етносів, етноцентризм, [ксенофобія](#), етнічні упередження, забобони, що підтримують певний рівень міжетніч. напруженості. З різних причин ці елементи етніч. свідомості у деякі періоди можуть мобілізуватися і призводити до вищих рівнів напруженості між етносами. Характерні риси К. е.: високий ступ. емоц. напруженості, загострення пристрастей, послаблення рац. складової сусп. свідомості, використання суперечл. й іррац. закликів і гасел. Вони можуть

виникати не тільки між етніч. групами, а й всередині них. Основу внутр.-етніч. К. становлять суперечності цінностей субгруп з аграр. та індустр., сільс. і міською культурами, різними віросповіданнями, мовами, картинами майбутнього. Конфліктоген. факторами виступають культурні та мовні відмінності, різний істор. досвід і, відповідно, різні інтерпретації фактів історії, подій минулого. Історично тривалі внутр.-етнічні К. можуть призвести до поділу етніч. групи на дві або декілька самот. груп; відмови однієї або кожної з них від спіл. ідентичності та повного прийняття субетніч. ідентичності (на основі релігії, мови чи ін. маркера), яка перетворюється у нову етнічну ідентичність. Проміж. етап у цьому процесі – формування самоідентичності у субгруп, зокрема вироблення нових самоназв при збереженні заг. поперед. самоназви (напр., «кряшени» у православ. волз. татар). Особливість укр. етносу полягає у збереженні ідентичності окремих його частин – етногр. (лемки, бойки, гуцули) і регіон. («західняки» та «східняки»). Також існують уявлення про русинів як про четвертий самот. сх.-слов'ян. етнос. Потенційно такий внутр.-етніч. поділ може зумовити протиставлення цих груп і осн. маси укр. етносу за критеріями рівня етніч. самосвідомості та патріотизму. Зіткнення політ., екон., соц., культур. інтересів двох або більше етніч. груп, які мають несумісні цілі у боротьбі за ресурси (територія, земля, влада, домінування, вплив, соц. статус), призводить до К. е. Всередині держави вони пов'язані, як правило, з протиріччями між домінант. етніч. спільністю та етніч. меншинами, нерівністю їхніх прав і свобод. Специфіч. є К. е., у якому протистоять влада і одна або декілька етніч. меншин, які домагаються забезпечення етнокультур. прав. Досить часто політ., екон., соц. та ін. інтереси груп у К. е. приховують за абстракт. гаслами про несправедливість, порушення прав людини й етносу тощо. Дійсна або вдавана загроза інтересам і правам етніч. груп формує переконання у необхідності їхнього захисту.

Власне К. е. ґрунтується на невизнанні, неприйнятті культури, мови, норм, традицій, звичаїв, моделей поведінки однієї групи іншою. Міжгруп. неприйняття переростає у відкритий К. тоді, коли ці групи проживають в одній або сусід. державах. У сусп. свідомості будь-якого етносу протягом століть накопичуються негативні стереотипи, забобони і хибні уявлення стосовно ін. етносів, однак це не означає, що вони постійно перебувають у стані К. Сусп. умовами, які сприяють посиленню міжетніч. напруженості, можуть стати різноманітні «вкидання» у сусп. свідомість і закріплення в ній за допомогою ЗМІ етноцентрич. установок, неприязні, упередженості, недовіри, ненависті до окремих етніч. груп; насичення навч. програм і підручників ксенофоб. матеріалами, ідеями етномегаломанії; заохочення у суспільстві етноцентризму та ін. Зростання ксенофобії всередині країни спричиняють також зовн. чинники, серед них – масовані кампанії світ. ЗМІ з формування образу ворога в особі певних етносів і реліг. груп. Гол. передумова відкритого К. – сформованість в етніч. групи уявлень і відчуттів своєї дискримінації в суспільстві за певними ознаками: доступ до ресурсів, рівень життя й освіти, непередставленість в органах влади, утиски рідної мови та культури, неможливість дотримуватися етніч. звичаїв і

традицій, реліг. переслідування тощо. Навіть ідея толерантності може стати предметом внутр.-етніч. К., зокрема у випадку, коли пропонують проявляти терпимість щодо порушень фундам. морал. норм, укорінених у культурі певного етносу. Приклад такого К. – заклики до толерантності щодо гомосексуалів (в укр. культурі їх кодифікують як збоченців, носіїв аморальності, розтління, розпусти). За формами, інтенсивністю, стадіями прояву К. е. поділяють на приховані та відкриті, «тліючі» й «палаючі», короточасні та тривалі. Осн. стадії розвитку К.: зародження, усвідомлення та емоц. визрівання, активна фаза, розв'язка. На стадії зародження всередині груп поширюється націоналіст. ідеологія, зростають етноцентризм, ксенофобія, етнічна мегаломанія. Усвідомлення проявляється як конкретизація образу ворога, його демонізація (примноження негатив. рис, якостей і властивостей, приписування негатив. характеристик, вад). При цьому мобілізуються негативні етнічні стереотипи і образи суперника, посилюється мова ворожнечі у сусп. риторичі, зростає емоц. напруга, свідомість групи наповнюється фантазіями, міфами, гнівом, страхами. Включаються соц.-психол. механізми навіювання і наслідування, звужуються можливості окремої людини до самоств., критич. мислення, нагнітається масовий психоз. Активна фаза – крайнє загострення, найвища мобілізація всіх сторін К. (або, принаймні, одного із учасників), конфліктна взаємодія протидіюч. сторін. К. е. у актив. фазі притаманні накал емоцій, наростання агресивності дій та ескалація їхніх масштабів – від мирних протестів, демонстрацій до блокування і захоплення об'єктів, вандалізму, погромів, зброй. боротьби. У цей час висувують вимоги відновлення справедливості (як спосіб її досягнення – надання етносу автономії або його відокремлення та суверенізація), збереження культури, мови, самобутності, традицій і звичаїв, території. Заг. принципи врегулювання К. е.: легітимація К. (визнання його існування всіма учасниками), залучення до розв'язання організації-посередника, створення миротвор. місії як засобу налагодження контактів між протидіюч. сторонами, інституціалізація (знаходження спіл. позицій, принципів, понять і категорій, які поділяють усі сторони К.), пошук консенсусу з найгостріших проблем (для цього у багатьох випадках залучають міжнар. організації – ООН, ОБСЄ). Важливим засобом запобігання К. е. є формування в етніч. групах розвиненої культури миру, один із принципів якої – прагнення реалізації інтересів і прав своєї групи не за рахунок обмеження інтересів і прав ін. групи та її приниження і, тим більше, поневолення, а шляхом створення рівних для всіх етніч. груп, чл. суспільства незалежно від етніч. та расового походження, мови, віросповідання та культури, прав, свобод і сусп. умов.

М. О. Шульга

Конфлікт соціальний

Конфлікт соціальний (К. с.) – зіткнення сторін реальної чи уявної соціальної суперечності. Амер. соціолог Л.-А. Козер визначав К. с. як боротьбу за цінності та домагання статусу, влади, ресурсів, у процесі якої опоненти нейтралізують, завдають збитків або усувають суперників. Його суб'єктами можуть бути індивіди і групи, предметом – проблема, що спричинила боротьбу сторін, об'єктом – цінності та дефіцитні ресурси. Виокремлюють просторові, часові й соц.-психол. умови перебігу К. с. Зменшують імовірність його виникнення норматив. [консенсус](#) (згода сторін щодо цілей, правил поведінки, процедур прийняття рішень, системи влади, статусів і ролей), психол. та фіз. сегрегація (відсутність контактів), наявність чіткої системи статусів, соц. мобільність, відсутність у потенц. ініціатора К. зовн. підтримки (морал., матеріал., військ.), відсутність (або усунення) лідерів, орієнтов. на протидію ін. стороні. Процес розширення та поглиблення К. с. називають ескалацією. Під час ескалації може зростати кількість спірних питань, сторони переходять від м'яких (аргументи, докори) до жорстких (погрози, застосування сили) способів взаємодії, розбіжності з конкрет. питань поступаються місцем більш широким розбіжностям, початк. бажання досягнути поставленої мети змінює бажання перемогти супротивника, завдати йому шкоди. Вважають, що К. між групами має більший ризик ескалації, ніж К. між індивідами. Ескалація міжгруп. К. с. може мати наслідком соц. нестабільність, значні матеріал. і морал. втрати, загрожувати здоров'ю та життю людей. Водночас він може сприяти усвідомленню учасниками К. своїх цілей і пріоритетів, уточненню інформації про соц. середовище, співвідношення сил сторін, інтенсифікації відносин і стимуляції соц. інновацій. К. с., що виявляє та розв'язує соц. суперечності, є важливим чинником сусп. розвитку. У демократ. суспільстві численні різноспрямов. К. виконують функції стабілізації, інтеграції системи відносин, сигналізації (про наявність проблем), зменшення соц. напруженості, створення нових соц. норм та інститутів, адаптації і соціалізації індивідів та груп. К. з ін. групою сприяє груп. інтеграції та ідентифікації, мобілізує внутр. ресурси групи, нації, суспільства. Групи, які тривалий час беруть участь у боротьбі, демонструють тенденцію до придушення внутр. К.; якщо ж К. виникає, то він може завершитися розколом групи або вигнанням дисидентів. К. з одними групами підштовхують до створення об'єднань і тимчас. коаліцій з ін., що сприяє спілкуванню, зменшує соц. ізоляцію індивідів і груп. На думку Л.-А. Козера, соц. структура, що дозволяє численні К., допомагає функціонуванню різноманіт. асоціацій і коаліцій, цілі яких перетинаються, що запобігає концентрації конфлікт. потенціалу в одному напрямі. Соц. системи зацікавлені в інституалізації К. с., крім того, вони створюють інститути, які виконують функції т. зв. захисних клапанів, надаючи індивідам спец. об'єкти для вираження ворожих почуттів і каналізуючи агресію безпеч. для системи чином. Інституалізов. К. регулюють певними правилами та нормами, що дає змогу виявити співвідношення сил сторін і здебільшого завершити К. раніше, ніж сторони витратять всі ресурси на боротьбу. Прикладом соц. інституту, який врегульовує численні К. с., є суд. У випадку, коли К. інституалізовано не повністю, значну роль у визначенні результатів відіграють символічні знаки перемоги або

поразки, що формують масове сприйняття подій.

А. М. Гірник

Конфлікт у літературі

Конфлікт у літературі – зіткнення протилежних поглядів та інтересів, напружена боротьба, загострення суперечностей, що творять основу сюжету художнього твору і співвіднесені з його [композицією](#). К. узгоджений із трагічним, героїч., коміч., сатир. *пафосом* залежно від домінантної естет. категорії твору (піднесеного, величного чи потворного). К. відомий від античності, пов'яз. із видовими ознаками літ-ри (мистецтва), завжди є в основі протистояння опозицій, містить суперечність, зумовлюючи необхідність дії; на цьому наголошував Г. Гегель, вживаючи поняття «колізія». К. близький до неї, але колізія відтворює більший масштаб суперечностей. К. як один зі способів типізації зосереджується не на зображенні гостроти протидіючих сил, а на висвітленні їхньої суті, формує основу взаємопереходу змісту і форми, внутр. складники твору за допомогою сюжету, композиції, літ. характерів (напр., душевна драма Отелло з однойм. п'єси В. Шекспіра тривала доти, доки діяла інтрига Яго). К. у творі характеризують локальність, перехідність і фатальність. В основу сюжету покладено порушення, що потребує усунення, розв'язання. Від вибору К. залежить втілення [концепції](#) твору, в якій його зовн. ознаки (перебіг інтриги) поєднують із внутр., психологічними. Виокремлюють К. за типом зв'язку між сторонами (розмежування, протиставлення, зіткнення), за тематикою (політ., громад., етніч., побут., родин., морал.-етич. тощо), за типологією (типовий, нетиповий), за місцем у структурі твору (гол., другоряд.), за рівнем складності (простий, складний), за сферою побутування (зовн., внутр.), за масштабом (локал., панорам.), за психол. особливостями людини (суперечності між обов'язком та честю, розумом і почуттям), соц. та вродж. ознаками людини (становна нерівність, наявність або відсутність таланту, врода чи потворність), за субстанціональністю (перехід., стійкий), безпосередністю чи опосередкованістю. Існує також поділ К. на персоніфікований, який охоплює групу персонажів із вираз. характерами, що розкриваються у відповід. обставинах, та текстуально реалізований у поліфоніч. системі твору у вигляді оповідача, персонажа, антитетичного оточенню тощо. Особливого значення К. надавали у [драматургії](#), де він сприяв напруженості дії, розкриттю характерів дійових осіб. Якщо у 19 ст. життєві суперечності відтворювали переважно на зовн., подієвому рівні, то на межі 19–20 ст. митці стали більше наголошувати на внутр. суперечностях персонажів, у практиці модерністів переважало антиномічне напруження змісту і форми, композиції й теми, а за термінологією «нової критики» – текстури і структури. З позиції *структуралізму*, К. на всіх рівнях тексту розгортався у межах бінар. опозицій, будь-яке сюжетне протистояння було зумовлене значущим протиставленням внутрішньотекстових складників. Натомість [М.](#)

[Бахтін](#), висуваючи теорію карнавал. сміхової культури, вважав, що протилежності можуть бути замінені [антиподами](#). Проблемі худож. К. присвяч. наук. студії А. *Погрібного*.

Ю. І. Ковалів

Рекомендована література

1. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів. К., 1996;
2. Шейнов В. П. Конфликты в вашей жизни и их разрешение. Минск, 1997;
3. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология. Москва, 1999;
4. Пірен М. Конфлікти і управлінські ролі: соціопсихологічний аналіз. К., 2000;
5. Волков Б. С., Волкова Н. В. Конфликтология: Учеб. пособ. 4-е изд. Москва, 2010.
6. Донченко Е. А., Титаренко Т. М. Личность: конфликт, гармония. К., 1989;
7. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / Пер. с англ. С.-Петербург, 1997;
8. Власенко І. А. Проблема внутрішньоособистісного конфлікту в контексті психологічних досліджень особистості // Пробл. сучас. психології. 2013. Вип. 21.
9. Солдатова Г. В. Психология межэтнической напряженности. Москва, 1998;
10. Прибиткова І. М. Міжнаціональні відносини і потенційні конфлікти в Україні // Методологія, теорія та практика соціол. аналізу сучас. суспільства: Зб. наук. пр. Х., 2001;
11. Паніна Н. Фактори національної ідентичності, толерантності, ксенофобії та антисемітизму в сучасній Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2005. № 4;
12. Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации. К., 2007.
13. L. A. Coser. The Functions of Social Conflict. Glencoe, 1956;
14. Гірник А. М. Основи конфліктології: Навч. посіб. К., 2010.
15. Погрібний А. Художній конфлікт і розвиток сучасної радянської прози. К., 1981.

Бібліографічний опис:

Конфлікт / М. І. Пірен, Н. М. Фещенко, М. О. Шульга, А. М. Гірник, Ю. І. Ковалів // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-3235>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).